

ISTRAŽIVANJE UZROKA RASPADA SFRJ¹

RESEARCH THE CAUSES OF THE DISSOLUTION OF THE SFRY²

Sažetak

Tekst je prikaz knjige Raifa Dizdarevića "Put u raspad", Institut za istoriju u Sarajevu, 2011.

Summary

The text of the book review Raif Dizdarević „Journey to the dissolution“, Institute for History in Sarajevo, 2011.

Raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije³ bit će dugo vremena predmetom naučnog istraživanja. Autor se bavi problemima u kojima se avnojevska Jugoslavija našla nakon smrti njenog tvorca Josipa Broza Tita 4. maja 1980. godine. Knjiga *Put u raspad* Raifa Dizdarevića je sačinjena od stenograma autorovih izlaganja na pojedinim tijelima kako savezne države tako i Bosne i Hercegovine. Ti stenogrami imaju veliki značaj za razumijevanje perioda koji su njima obuhvaćeni, a to je od 1980. pa do završetka autorovog mandata na najvišoj državnoj poziciji u SFRJ, poziciji predsjednika Predsjedništva SFRJ, što je uslijedilo 15. maja 1989. godine. Nesumnjivo je da su stenogrami autora sadržani u knjizi od velike važnosti za razumijevanje situacije u Jugoslaviji u periodu koji je obuhvaćen jer je Raif Dizdarević bio jedini iz Bosne i Hercegovine od nastanka južnoslavenske zajednice, dakle od daleke 1918. godine, koji se nalazio na poziciji predsjednika jugoslaven-skog parlamenta (predsjednik Skupštine SFRJ), ministra vanjskih poslova te na čelnoj državničkoj poziciji kao predsjednik Predsjedništva SFRJ.

¹ Prikaz knjige autora Raifa Dizdarevića *Put u raspad*, Institut za istoriju u Sarajevu, 2011.

² Review of the book by Raif Dizdarević *Journey to the dissolution*, Institute for History in Sarajevo, 2011.

³ Skraćeno SFRJ.

U knjizi autora se vidi da je on ulagao veliki napor da sačuva jugoslavensku zajednicu, smatrajući da su Južni Slaveni unutar ove zajednice neuporedivo jači nego ako bi se ta zajednica raspala i svako krenuo svojim putem, što se kasnije i desilo. S Titom na čelu, Jugoslavija je imala visoku reputaciju u svijetu. Sahrana Tita i prisustvo skoro cijelog svijeta na sahrani u Beogradu u maju 1980. godine pokazatelj je koliko je tadašnja Jugoslavija bila uvažavana u svijetu. Čak su pred zgradom Organizacije ujedinjenih nacija sve zastave 152 zemlje tadašnje članice Ujedinjenih nacija spuštene na pola koplja, što je bio presedan. Za Jugoslaviju se govorilo da je zemlja s najviše prijatelja. Tu se zaista nameće pitanje kako se mogao dogoditi jedan takav sunovrat zemlje za samo deset godina, u kojem je došlo do krvavog bratoubilačkog rata. Odvajanje za Jugoslavensku narodnu armiju (JNA) koje je iznosilo 5,83 posto bruto nacionalnog dohotka učinilo je Jugoslaviju jednom od vojno najjačih sila u svijetu koja je bila spremna da se suprotstavi bilo kojem neprijatelju, a onda se srušila kao kula od karata a da je vojno nijedna zemlja nije napala.

Prilog razumijevanju dešavanja u Jugoslaviji može se vidjeti iz sadržaja stenograma Raifa Dizdarevića koji su imali tretman strogo povjerljivih ili strogo tajnih, te da je prema autoru ta povjerljivost i tajnost nestala samim raspadom Jugoslavije.

Kao najveći problem koji se prema autoru pojavio i o čemu on najprije govori u ovoj knjizi jeste privredna kriza za koju se ne uspijeva naći rješenje, a koja se manifestira u velikom vanjskom dugu Jugoslavije koji je iznosio oko 20 milijardi američkih dolara, a koji je nepotrebno stvoren sedamdesetih godina. Država se našla u neokolonijalnoj poziciji vraćajući uglavnom kamatu i praveći nova zaduženja pod nepovoljnijim uvjetima da bi vratila stara. Ovakvo stanje pratila je visoka inflacija i značajan pad standarda radnih ljudi i građana, a razvijeniije republike su počele da se preispituju u pogledu zadiranja u njihove novčanike za zajedničke obaveze.

Drugi ozbiljan problem koji se pojavio poslije Titove smrti jesu sukobi na Kosovu 1981. godine, koji su započeli sa zahtjevima kosovskih Albanaca da Kosovo bude republika, a koji su represivnim mjerama smireni. Međutim, njihovi uzroci nisu eliminirani, što je nekoliko godina kasnije dovelo do još snažnije eskalacije.

Rukovodstvo Srbije je već tada tražilo da se redefiniiraju odnosi u federaciji, nezadovoljno ustavnim aranžmanima od 1974. godine, jer su prema njihovom mišljenju tim ustavom učinjene nepravde Srbiji kroz davanje široke autonomije dvjema autonomnim pokrajinama u Srbiji: Vojvodini i Kosovu, a i jugoslavenska federacija je poprimila konfederalne elemente. Njihova teza je bila da su takvim rješenjima Srbi oštećeni.

Što se tiče Bosne i Hercegovine, ni ona nije pošteđena mnogih problema. U tom kontekstu autor govori o izboru Sarajeva odlukom donesenom 1978. godine od Međunarodnog olimpijskog komiteta za organizaciju Zimskih olimpijskih igara 1984. godine. Od očekivanja da to treba da bude zajednički uspjeh i radost svih naroda i republika u Jugoslaviji, došlo je do osporavanja i zahtjeva, posebno slovenskih funkcionera, da se odustane od održavanja Olimpijade u Sarajevu. Time su se prema Bosni i Hercegovini rukovodioci drugih republika odnosili na jedan pomalo maćehinski način, tretirajući je kao zaostalu i nedoraslu sredinu. To je imalo i povratnu reakciju, koja se ogledala u tome da je bosanskohercegovačko rukovodstvo počelo uočavati činjenicu da građani Bosne i Hercegovine nisu ravnopravno tretirani u nekim organima u Federaciji, a prije svega u Saveznom izvršnom vijeću. Upornost tadašnjeg bosanskohercegovačkog rukovodstva opovrgnula je sve 'nevjerne tome' jer je od mnogih državnika te uvažanih gostiju, a posebno od Međunarodnog olimpijskog komiteta, stigla ocjena da su to do tada najbolje organizirane olimpijske igre. Finansijski je uspjeh također bio veliki jer je ostvaren čisti prihod od preko 10 miliona dolara, plus trajna vrijednost onoga što je za Olimpijadu sagrađeno. Time se Bosna i Hercegovina pokazala sposobnom za ozbiljne poduhvate.

Autor dalje ističe da je najveći udarac Bosna i Hercegovina doživjela s aferom „Agrokomerc“, koja je izbila u javnost u proljeće i ljeto 1997. godine i koja je učinila trajne nepovoljne ekonomske i političke pozicije prije svega za Bosnu i Hercegovinu, ali i za jugoslavensku federaciju. Problemi vezani za ovu aferu su potpuno transparentno izneseni u stenogramima autora. Najuglednije svjetske agencije su pisale o ovom događaju kao o finansijskoj malverzaciji stoljeća i samoubistvu jugoslavenskog sistema, te da je „Agrokomerc“ slika i prilika jugoslavenskog društva. To se sve dešavalo u ionako teškoj ekonomskoj situaciji u Jugoslaviji. Ova afera dovela je do uklanjanja nekih od istaknutih političkih kadrova u Bosni i Hercegovini, a prije svega Hamdije Pozderca, koji je 1987. godine dao ostavku na poziciju potpredsjednika Predsjedništva SFRJ, čime je u nastupajućoj političkoj krizi oslabljen politički establišment u Bosni i Hercegovini.

Dolazak Slobodana Miloševića na političku scenu Srbije i njegov prvi odlazak na Kosovo u aprilu 1986. godine označava ozbiljan zaokret u političkom kursu Srbije, koja sve više iskazuje nezadovoljstvo ustavnim rješenjima od 1974. godine i traži redefiniranje odnosa u jugoslavenskoj federaciji. Takvom politikom pored sve teže ekonomske situacije dolazi do podvojenosti i u političkom smislu na jugoslavenskoj sceni.

Pritom američki strateg Brzezinski, o čemu autor govori, iznosi tezu da historija u zadnjih desetak godina pokazuje da je nacionalizam jači od ideje komunizma, te da je to tačka na kojoj će se slomiti jugoslavenski komunizam. Borba protiv komunizma kao bauka koji se nadvio nad Evropom i svijetom je bio najvažniji američki vanjskopolitički cilj. Dakle, rušenje Jugoslavije nije cilj, ali ako je to jedini način da se slomi komunizam onda je to prihvatljivo za američku politiku.

Sredinom maja Raif Dizdarević preuzima poziciju predsjednika Predsjedništva SFRJ. To je godina u kojoj Milošević „spontanom“⁴ mitinzima nastoji oboriti vlast u Vojvodini, Crnoj Gori i na Kosovu, što mu je na kraju i uspjelo, i time proširiti svoj utjecaj kako bi stvorio pretpostavke u glasačkom tijelu za promjene koje je srbijansko rukovodstvo nastojalo izvršiti najprije u Srbiji, a koje su se sastojale u reduciranju a potom i ukidanju autonomije Kosovu i Vojvodini, dok je Jugoslaviju trebalo okrenuti na centralistički put. Ovakva politika Miloševića je imala za posljedicu adekvatan odgovor prije svega u politici Slovenije i Hrvatske, koji se ogledao da su se počele otvoreno zagovarati opcije koje su se kretale od transformacije Jugoslavije u konfederaciju do isticanja zahtjeva za razdruživanjem od Jugoslavije. Autor je u periodu svog mandata ulagao ogromnu energiju da smiri strasti i da se nađu rješenja koja će pomiriti strane. Pritom se rukovodio opstankom Jugoslavije kao najpogodnijim okvirom za život svih južnoslavenskih naroda.

Možda je autor trebao biti eksplicitniji u označavanju krivaca i podstrekača za vođenje mitinga jer je nesumnjivo da je iza takve politike stajao Slobodan Milošević i to se već tada trebalo potpuno otvoreno reći. Upakovane ocjene dovele su do toga da je Milošević uspio kanališući nacionalističku energiju srpskog naroda ispoljenu na mitinzima da obori rukovodstva najprije u oktobru Vojvodine, potom u novembru Kosova i na kraju u januaru Crne Gore. Zadnji pokušaj kosovskih Albanaca da se odupru ustavnim promjenama kojim bi im se ukinula autonomija data ustavnim aranžmanima od 1974. godine bila je u štrajku do posljednjeg daha preko hiljadu rudara iz Trepče. Ovaj događaj uzdrmao je Jugoslaviju i uništio joj je međunarodni ugled jer je veliki broj stranih dopisnika pratilo događaje, a o čemu autor detaljno govori. Rudari su na kraju izmanipulirani. Udovoljeno je njihovim zahtjevima u pogledu ostavki marionetskog rukovodstva kosovskih Albanaca, ali je uvedeno vanredno stanje, što je omogućilo Miloševiću da dovrši zacrtani projekt.

⁴ Radi se o dobro isplaniranim mitinzima koji su imali za cilj da iznude ostavke pojedinih pokrajinskih i republičkih rukovodstava kako bi se onda na njihovo mjesto instalirali Miloševićevi poslušnici. Srbijanski političari su ove predstave zvali događanjem naroda aludirajući na spontanost naroda što nije imalo nikakve realne osnove.

Sve su to bili potezi kako bi se stvorile pretpostavke za promjenu Ustava Srbije, što se i desilo, o čemu autor govori, te je kosovski parlament 23. marta 1989. godine izglasao ukidanje svoje autonomije dok su armijski tenkovi i srbijanska policija bili postavljeni oko zgrade Skupštine Kosova, što je predstavljalo nenormalan pritisak da se donesu željene odluke.

Nakon toga je Srbija usvajanjem ustavnih amandmana 28. marta 1989. godine uspostavila željenu državnost na cijeloj svojoj teritoriji. Iako je tada Slobodan Milošević izjavio da je Srbija konačno čvrsto stala na svoje noge, politika kojom se napravilo takvo stanje iziritirala je sve nesrpske narode, tako da su i drugi, a prije svega Slovenci, krenuli s promjenama svog ustava i redefiniranjem vlastitog položaja u jugoslavenskoj federaciji. Autor se detaljno bavi događajima do tog momenta jer je bio sudionik i važan akter. O događajima neposredno poslije završetka njegovog mandata govori vrlo kratko.

Tako iznosi da se nakon ustavnih promjena Srbija suočila s ogromnim nezadovoljstvom kosovskih Albanaca, što je rezultiralo najvećom krizom na tom prostoru. Ta kriza je dovela do toga da je Predsjedništvo SFRJ nakon završetka mandata Raifa Dizdarevića, kad je poziciju predsjednika Predsjedništva SFRJ preuzeo srbijanski član Borislav Jović, donijelo odluku da vojska može pucati na demonstrante, što Predsjedništvo na čelu s Raifom Dizdarevićem nije dozvolilo. Demonstracije su početkom 1990. godine zahvatile cijelo Kosovo i bilo je mnogo žrtava, da bi Srbija u julu 1990. godine donijela zakon kojim se ukidaju parlament i vlada Kosova, čime je likvidirana autonomija.

Ovim potezima otvorena je Pandorina kutija, koja će dovesti do nepomirljivih razlika među narodima i republikama SFRJ, što je za posljedicu imalo disoluciju Jugoslavije. Miloševićeva politika je, ne uvažavajući ravnopravnost i granice federalnih jedinica u nastojanju da prekomponira jugoslavenski prostor po mjeri srpskih interesa, dovela do najvećeg stradanja i egzodusa u Evropi od završetka Drugog svjetskog rata.

I na kraju treba istaći da materijal sadržan u stenogramima Raifa Dizdarevića u ovoj knjizi predstavlja neprocjenljivu građu za razumijevanje događaja koji su prethodili slomu jugoslavenske zajednice.